

Àngel Cabrera, premi Galan

El regidor de Fraga i conseller de la comarca del Baix Cinca, rep el premi d'enguany per l'ús del català en els àmbits institucionals i públics. [p.7]

Formatges sense complexos

José Ramon Mata elabora a la Freixneda uns excel·lents i premiats formatges d'autor, etiquetats en la nostra llengua. [p.10]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

El Consell d'Europa i les llengües d'Aragó

El nou informe dels experts europeus reconeix la tasca que des de 2015 està fent el Govern d'Aragó. [p.15]

Les eleccions a la Franja

Les noves eleccions al Congrés i al Senat de Madrid han estat un "moviment tectònic" electoral a les nostres comarques. [p.16]

Masovers en extinció

[p. 5]

Styli locus
22

CANTAUTORS
FRANJOLINS

Sumari

- 2 Cartes dels lectors
- 3 Editorial
Vinyetes al vent
- 4 Matarranya
- 6 Baix Cinca
- 10 Entrevista
- 12 Llitera
- 13 Ribagorça
- 14 Catalanofonia
- 15 Aragó
- 16 Eleccions 10N
- 18 Tribuna
- 19 Reportatge

Imatge coberta: Lourdes Pascual Gasulla damunt d'un ase davant del Mas Gran dels Fossos (Vall-de-roures). 1961. (Foto © Emilio Pascual Ferrer.)

TEMPS DE FRANJA 144

Edita:

Iniciativa Cultural de Franja

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
 · Associació Cultural del Matarranya
 · Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
 · Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès
 redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet

Maquetació gràfica:

Jorge Pérez Lorenzo i Carles Terès

Consell de redacció:

Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho.
 Baix Cinca: Rosa Arqué, Hugo Sorolla.
 Llitera: Josep Espluga
 Ribagorça: Glòria Francino.

Seccions:

Matarranya: Carles Sancho. Baix Cinca: Rosa Arqué. Llitera: Josep Espluga. Ribagorça: Glòria Francino. Cultura: Hèctor Moret. Entrevistes: Carles Terès. Catalanofonia: Hugo Sorolla. Aragó: Màrio Sasot.

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Jordi Marín, Marta Mombant, Josefina Motis, Vicent Pallarès, Artur Quintana, Lluís Rajadell, Francesc Ricart, Josep San Martín, Màrio Sasot, Ramon Sistac, Natxo Sorolla.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín
 info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saldí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papereria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-de-roures:** Llibreria Serret.

Cartes dels lectors

Miguel Ángel Berna i la jota tradicional

Escolto amb atenció les reflexions de Miguel Ángel Berna, aconvidat a impartir una conferència a la Universitat Rovira i Virgili. Molt reconegut, acumula una experiència de més de 40 anys als escenaris de tot lo món ballant jotes i creant espectacles admirables. La jota tradicional va ser aniquilada durant los quaranta anys de dictadura, i lo que queda es "postureo": balls acrobàtics i rígids, amb balladors distants entre sí, els quals, disfressats sobre un escenari que els separa del públic, se mouen marcialment al compàs d'una instrumentació reduïda a guitarres i bandúrries, com de "tuna". Tot, inclús la mitja rissa a les seues cares, és artificial. Balladora infantil a la rondalla de la meua vila, me sento reconeguda en les seues vivències primeres al barri saragossà de Santa Isabel. És la trajectòria d'una traïció, suplantadora absoluta de la tradició, que ha acabat fent creure com a autèntica la jota que ara es balla al mig de les nostres festes. Ningú, ni jo ni els més vells, educats pels Coros y Danzas de la Sección Femenina, ham conegut mai la jota popular que agermana a tots, participatius i pròxims, a la plaça pública. La conseqüència és tràgica, i no només per la pèrdua cultural, sinó també perquè el ball que els aragonesos reconeixen com a seu ningú no el sap ballar (fora dels que han de-

prés coreografies), i si algú sapiera, no trobaria cap espai ni ocasió per a fer-ho. És ja un procés irreversible?.

María Dolores Gimeno

Maella

La Cimera Social pel Clima, un èxit incontestable

Més de 15.000 persones han participat en les més de 350 activitats realitzades a la Universitat Complutense de Madrid del 7 al 13 de desembre, en paral·lel a la COP25.

Durant les assemblees plenàries de cada dia, amb una participació de fins a un miler d'assistents, s'ha tingut l'ocasió d'escoltar desenes de persones de comunitats molt diverses que han compartit les seues lluites i la manera com estan fent front en primera línia a les agressions i els impactes climàtics.

La Cimera Social pel Clima ha servit per a continuar teixint la xarxa social i comunitària urgent i necessària, que farà més forta la societat davant l'escenari de crisi ecològica, social i climàtica a què s'enfronta. A més ha representat un contrapunt a la visió oferta des de COP 25, l'altra cimera "oficial" que no ha fet res més que confirmar que les grans empreses i els polítics tenen molt porques ganes de canviar les coses i cap intenció de lluitar per línies de treball valentes i efectives contra el canvi climàtic i les seues conseqüències.

Ramona Ríos

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a: tempsdefranja@gmail.com

COMARCA DEL

matarranya

INSTITUTO DE ESTUDIOS
ALTOARAGONESES
Diputación de Huesca

GOBIERNO DE ARAGON

Diputació de Lleida

INSTITUT
D'ESTUDIS
ILERDENCS

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Generalitat de Catalunya

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

tempsdefranja@gmail.com

Recordem a tots els subscriptors de *Temps de Franja* que ens comuniquin la seva adreça de correu electrònic a **redaccio@tempsdefranja.org** per a rebre els butlletins electrònics

Despullar un museu per vestir-ne un altre

// EDITORIAL

El dia 11 de desembre de 2019 el Tribunal Superior de Justícia d'Aragó va fer pública la sentència d'un jutge de Barbastro que ordenava al Museu de Lleida que retornés "immediatament" les 111 obres d'art a les parròquies corresponents de la Franja d'Aragó. Com s'han de retornar a totes les parròquies si molts d'aquests pobles xics ja han desaparegut a causa de la despoblació de fa anys, com és el cas de llogarrets propers a Graus, o del frontal d'altar, de pintura sobre fusta, del segle XIII, de Tresserra, despoblat, i molts d'altres? Les peces d'indumentària litúrgica i la creu processional de Roda, aniran a la catedral de Roda d'Isàvena o al Museu Diocesà de Barbastro? La Verge Maria, escultura de pedra policromada del segle XIV, i altres imatges de sants de Saldí hi retornaran?

Aquestes obres d'art es conserven al Museu de Lleida, des de l'època del bisbe Josep Messeguer, de finals del segle XIX, que va crear un Museu Diocesà, amb l'objectiu d'ensenyar objectes de culte i d'art als estudiants seminaristes, a més a més, de preservar i restaurar alguns objectes de l'espòli. Amb la segregació de les parròquies de la Franja —Baix Cinca, Llitera i Ribagorça— durant els anys 1995-1998, van ser reclamades pel Bisbat de Barbastro-Montsó. Moltes d'aquestes parròquies aragoneses havien pertangut a l'antic Bisbat de Roda d'Isàvena fins al segle XII, quan, amb la incursió dels àrabs a la comarca de la Ribagorça, van passar a formar part conjunta del Bisbat de Lleida.

Al 2008 el Bisbat de Lleida va reconèixer que 28 obres d'art del Museu lleidatà pertanyien a parròquies aragoneses, i és en aquest acord en què s'ha basat el jutge per dictaminar la devolució dels béns; en canvi, ha desestimat la petició per despeses de conservació. Actualment el Govern de la Generalitat i el Consorci del Museu de Lleida estan d'acord en mantenir tota la col·lecció a Lleida. La consellera de Cultura,

Mariàngela Vilallonga, va anunciar que recorrerien la sentència; l'alcalde de Lleida, Miquel Pueyo, va demanar diàleg entre territoris de construcció i no de demolició; el president de la Diputació de Lleida, Joan Talarn, va dir que no s'han tingut en compte les proves aportades en seu judicial; l'actual bisbe de Lleida, Salvador Giménez, va afirmar que encara hi ha passos per seguir el procés judicial, i el director del Museu de Lleida, Josep Giralt, va comentar que la sentència no ha tingut en compte la unitat de la col·lecció, avalada pel Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.

Per altra banda, el bisbe de Barbastro, Àngel Pérez, va dir que se sentia satisfet pel deure complert i el Govern d'Aragó, en paraules del seu president, Javier Lambán, va dir que esperava l'immediat retorn dels béns, sense haver de recórrer als extrems de l'altra ocasió, referint-se als fets de 2017, quan es van endur del Museu de Lleida 44 obres d'art del monestir de Sixena, de nit i amb un operatiu de la Guardia Civil, durant l'aplicació de l'article 155. Des d'Aragó es pensa reclamar l'execució provisional de la sentència si Lleida presenta recurs. El difunt Manuel Iglesias, sacerdot fill de Bonansa, va ser un dels capdavanters de la creació del museu de Barbastro i el seu primer director, així com el canonge i ex-director del museu Enrique Calvera, grans recuperadors del patrimoni eclesíastic de les comarques que pertanyen al seu bisbat.

És ben digne construir un museu dins una comarca per tenir cura de les col·leccions i objectes artístics i de l'interès dels bisbats per immatricular

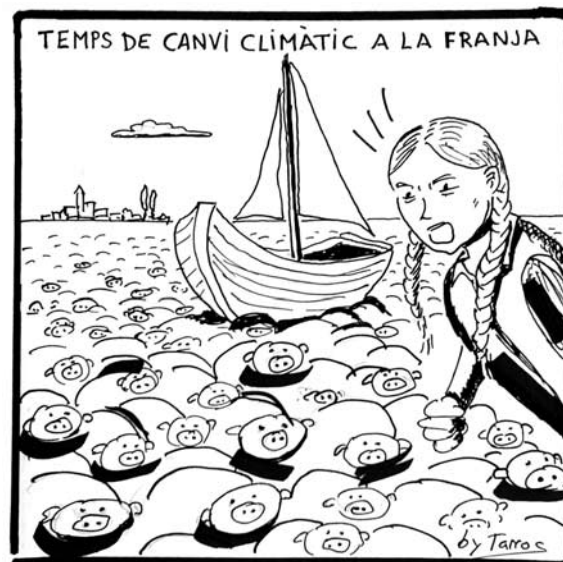

Frontal de Tresserra
MUSEU DE LLEIDA

els seus béns i inventaris d'objectes valuosos. Si no hagués estat pel bisbe Messeguer moltes d'aquestes obres ja no haguessin arribat als nostres dies. Ara bé, despullar un museu per vestir-ne un altre... no és el més apropiat, perquè a tots els museus del món hi ha elements artístics que no procedeixen de l'indret on es troben.

En conclusió, es podrien cercar solucions si no salomòniques, sí més equitatives per a ambdós museus, amb acords consensuats per totes les parts, de manera que el públic pugui gaudir de les obres d'art. I si poden retornar alguns d'aquests objectes d'art a les parròquies d'origen, els seus habitants n'estaran molt contents.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

Intenses Jornades Culturals a la Comarca

// CARLES SANCHO MEIX

Gran part de les activitats culturals al Matarranya s'agrupen en una programació que es concentra entre finals de novembre i primers de desembre, arribant fins al pont de la Constitució, quan les viles s'omplen de visitants. Una interessant convocatòria que oferta tres tipus d'activitats: les Jornades Culturals, la Mostra de Teatre Aficionat i les Jornades de Patrimoni Cultural. Dins les XVI Jornades Culturals hi hagué una gran diversitat de propostes: 'Viatge per les músiques encantades del món' conduït per El Mantel de Noa a la Vall del Tormo, conta-contes de TranquileMond a Calaceit, l'entrega de premis del concurs 'Qüento va, qüento vingue' adreçat a les escoles i l'espectacle 'La princesa o no', del Projecte Caravana, programat per als més menuts a la Vall.

Dins la Mostra de Teatre, hi par-

Ruta dels túmuls de Sant Cristòbol a Massalió
CARLES SANCHO

ticiparen el grup Chirinola de Valljunquera, que actuaren a Queretes, els veterans de La Quiquereta de Pena-roja a Massalió i Canela en Rama de Montroig a Lledó. Al costat dels actors matarranyencs hi van haver dos companyies de fora del territori, la valenciana Maria Andrés a Arenys de Lledó i la saragossana Kairós teatro a Calaceit. La Mostra de Teatre compleix la X convocatòria.

Les VI Jornades del Patrimoni volen posar en valor elements artístics o monumentals poc coneguts a la comarca. Enguany es van organitzar dos xerrades: 'Construccions i paisatges de pedra seca' a Queretes i 'Lo Mas de Llaurador, un passat molt present' a la Vall. La primera xerrada constatà la importància de

les construccions de pedra seca tan abundants a la nostra comarca i proposaven i la tasca de catalogació que està portant a terme la comarca des de fa temps. La segona va posar en valor l'església del Mas del Llaurador, que s'està acabant de restaurar. A més, es va poder fer una visita guiada a les tombes alt medievals del Clot i als túmuls de Sant Cristòbol a Massalió. Finalment, a Lledó s'organitzà una exposició de fotografia sobre el patrimoni de la vila que, massa vegades, passa desapercbut. Enguany les activitats de la Comarca del Matarranya es van programar per a les viles del nord del territori: Massalió, Calaceit, la Vall del Tormo, Arenys de Lledó, Queretes i Lledó. Els últims dies, en el pont de la Constitució, alguns actes de les Jornades van coincidir amb altres esdeveniments a les viles del Matarranya com la XXXII Fira de l'oli i la I Fira de Nadal a Calaceit — que enguany ha canviat de dates perquè abans es feia per Sant Jordi —, 'Inaugurem el Nadal' a la Freixneda i el Chiquifestival a Valldeoures.

U12

Follar nius // Esteve Betrià

Per a bona part del sector masculí de la meua generació rural —i, encara més, en infinitat de generacions pretèrites—, una de les activitats predilectes dels adolescents d'aquells temps (anys seixanta del segle passat) consistia —així que entrava la primavera—, en 'anar a follar nius' de moixons (verderols, garrons i, especialment, cardalines; mai aurinetes, perquè resulta impossible nodrir en captivitat els ocells insectívors) per a criarlos engabiats i alimentar-los a casa amb una massa massugada de pa i aumetlles i, si sobreviuen al procés de criança, gaudir dels seus cants cautijs). És a dir, d'acord amb el DCVB, 'follar nius' és "Treure els ocellons o els ous del niu". Encara cal afegir que també aquest extens recull lexicogràfic recull que a l'Empordà el verb —la forma— 'follar' té el significat de "Trepitjar el raïm per fer-ne vi".

Tal i com documenta aquesta magnífica obra lexicogràfica, 'follar nius' era una activitat vigent a Mallorca i en poblacions properes al Poble com ara Massalcoreig, Lleida, Tamarit, Gandesa... Tot sembla indicar que a l'inici del segle XXI l'activitat d'espolar nius de moixons ('follar' o 'afollar') s'ha extingit (o gairebé) substituïda per activitats menys agressives per a la natura. Els més recents diccionaris normatius de la llengua —com ara el DIEC— ja no recullen el significat occiden-

tal —i balear— del verb 'follar' (però sí el significat de l'accepció empordanesa). Així, en primer lloc hi trobem una definició genèrica de 'Prèmer, aixafar, trepitjant. *Van portar les tines per follar el raïm. Avui farem la verema i demà follarem*'.

En canvi, també hi recullen un nou significat —qualificat de vulgarisme— del verb 'follar', ara definit en una segona accepció 'fer l'acte sexual', un significat indubtablement d'origen castellà i que en l'actualitat sembla que s'estén de manera aclaridora entre la comunitat catalanoparlant i que, alhora, arracona formes ben genuïnes i tradicionals com ara 'cardar', o el nostrat —si més en el català nord-occidental— 'catxar'. Així es podria entendre millor com a promesa il·lusionant la frase que exemplificava la primera accepció que trobem en primer lloc al DIEC: *Avui farem la verema i demà follarem*. Tant de bo, afegixo, amb un signe d'exclamació final!

No hi ha dubte que de mica en mica el lèxic popular genuïnament català al voltant del sexe —com hem intentat fer veure a partir del verb 'follar'— està essent substituït per formes lèxiques d'origen castellà, com ara 'polla', una forma a la qual caldrà dedicar en un altre moment d'aquesta secció de la nostra revista un comentari de filologia recreativa semblant al que ara tanquem.

La desaparició de la masoveria

// VICENT PALLARÉS PASCUAL

La mort d'un masover pot semblar quasi anònima, però la seua pèrdua com a testimoni d'una cultura és enorme. L'any passat ens vam acomiadar de José Antolí, del mas dels Fossos de Vall-de-roures. Una persona que ens va ajudar a entendre millor un territori i una època, a comprendre la pèrdua d'unes formes de vida que potser no tornaran: la masoveria al Matarranya des del temps anterior a la Guerra Civil fins l'actualitat.

José es va criar al mas i el record d'aquells dies el va dur amb ell fins al final. Era un gran coneixedor del territori on va viure la seua infància i memòria viva de la postguerra, de les penúries i alegries que van passar els seus avantpassats. Va ser una veu que ens va explicar una realitat que desapareix: el món de la masoveria. Testimoni d'aquelles violències que van haver de patir, ja que es van trobar —sense voler-ho— enmig d'un conflicte entre els maquis i la Guàrdia civil. S'ha de pensar que els guerrillers van fer campament a les coves de la mola, damunt el mas dels Fossos. El conflicte va fer que el mas es precintara per ordre de les autoritats, per a què no poguessin ajudar a la guerrilla. Es van veure obligats, per tant, a viure i dormir als pobles. Aques-

ta circumstància, sumada a tots els canvis socioeconòmics que han afectat a l'agricultura, va ser el tret de gràcia que va marcar el final de la masoveria, sobretot al Maestrat, als Ports i al Matarranya.

José també simbolitzava la fugida de molts masovers per buscar feina a les urbs, en un moment en què el camp va deixar de ser tan rendible com havia estat i s'havien de trobar altres vies de subsistència. De fet molts d'aquests masovers ni eren amos de la terra que treballaven ni del mas que habitaven. Tenien un contracte amb els diferents propietaris que han vist passar per la masia. Mentre ell va baixar a Tortosa per treballar, els seus germans Paco i Manuel encara es van quedar a viure durant uns anys al mas Gran de la masia dels Fossos, amb la seua mare. En jubilar-se, com feren altres masovers, van tornar a viure a Vall-de-roures.

Heus aquí el testimoni d'una darrera generació de masovers, de la qual encara en queden alguns dels seus protagonistes: homes i dones que van viure la infància i part de la seua joventut a les masies. Posseïdors d'una cultura que es perd, en una societat que canvia a una velocitat vertiginosa. Persones amb un profund coneixement del paisatge i les seues

Lourdes Pascual Gasulla i Emilio Pascual Ferrer damunt d'un tractor Lanz davant del mas dels Fossos, 1961
LOURDES GASULLA
BEGUES

lleis, que ens expliquen una crònica d'un món que desapareix. Ens parlen de la duresa i de la felicitat amb què s'ha viscut als masos, molts d'ells ara presos pel silenci i la runa. Homes i dones que han modelat una geografia ruda i que s'han sobreposat a les dificultats del clima, del paisatge i dels canvis socials.

ESPARILLANT PARAULES

Entre olivers // Roberto Albiac

Res no m'agrada tant com amerar d'oli empeltre la punta del pa del dia, transformada en clotxa. Eixa barra que, calenteta i torradeta, ha abandonat fa poc lo forn de llenya i acabe de cruixir, pel repiscó, a la part final del crestelló. Mosso llavons, orgullós, ensalivo l'oli nostre, en un producte de la terra.

M'agrada molt la carn de corder a la brasa, però no qualsevol corder, ni l'envasat: vull lo que s'ha criat entre timons i romers i que pots comprar prop de casa. Emparelles dins de l'argadella les xulles de la cuixa, una cara i l'altra en un pessic de sal; i tornes a emprendre aquell pa, pel mig l'obres, i més oli a la tomata d'hort que l'ha tintat.

Després, en un pessic, traus una fulla i una altra, en los dits mascarats, agarres un cor de carxofa, lo bateges oliosament, sacramentalment, veus com s'empape. A voltes xorre pel plat, un empastre. Una molla més i te'l fots...

Evocant humilment al poeta bujassoter, començam una campanya més d'olives: dies de boira, aire i gebra, però també, al-

gun dinar de foguera, carn rostida i verdures al caliu, migdiada curteta al mateix bancal o al mas i a tornar. Abridats en més capes que una ceba, ganxos, barres, borrasses, escaleres, caixetes, lambades... Alguns, més moderns, en màquines collidores o compressors connectats a un "aplauso". Jornades davant, davall, damunt i dins d'aquells Arbres (en "A" majúscula), monuments centenaris plantats per rebisiaios, criats per iaïos, mimats per pares i heretats als fills. Amanixes l'estella i, encara que t'hagues passat lo dia tocant-les, mai no falte eixe or líquid que potser ha nascut d'eixos mateixos arbres collits, ni el pot d'olives, refegides de la cantareta que vam preparar l'any passat en timó al damunt i aigua salada (a la que vam fer surar un ou per a calcular la densitat), fruits d'un tros com aquell.

Que preus (que fan dècades que no canvien), especuladors, aranzels, la lliure entrada d'olis d'altres països... no mos oblige a canviar este paisatge que des de segles ha definit a la conca del Matarranya i a les nostres gents.

Jornades culturals i llibertàries

// PATRICIO BARQUÍN

Les Jornades Culturals i Llibertàries que la CNT de Fraga ha organitzat, en col·laboració amb lo Centre d'Estudis Llibertaris José Alberola, han vingut acompanyades per les emocions i pel didàctic que resulta mirar al passat però comprendre el present i saber com afrontar-lo. A més a més, ha quedat demostrat, un any més, que es poden organitzar xerrades i actes culturals i lúdics, sense haver de dependre de les institucions ni dels diners públics. N'hi ha prou en tenir ganes de fer-ho i implicar-se.

Lo primer acte va contar en la intervenció de Josep Pimentel, historiador que ens va presentar lo seu llibre: *Refugiados. Una historia del exilio de 1939*. Josep va explicar els testimonis de les persones que van viure en primera persona l'èxode més gran que hi ha hagut a Europa en un període tan breu de temps. Concretament van ser 500.000 persones les que van fugir cap a França en un període de tres setmanes, entre els mesos de gener i febrer de 1939, i darrera de cadascuna d'eixes persones hi ha una història que faria embogir a qualsevol guionista de Hollywood, si no fos per la tragèdia que van suposar.

Són, en definitiva, 78 persones les que amb lo seu testimoni han contribuït a la creació del llibre, a més a més de la ingent quantitat de documentació provinent de diferents arxius, bibliografia i fonts secundàries, que han donat lo suport necessari per a poder afrontar un treball seriós sobre un tema tant complex.

A tots los testimonis que va referir Pimentel hi ha un denominador comú: les persones que relataven la seua tragèdia no la vivien com a derrotades, sinó com a lluitadores per un món millor que va ser i que, si ens hi fiquem, tornarà a ser.

Al segon acte vam poder escoltar la conferència: "La vaga de la Canadiense, un exemple en el record", feta per Javier Antón, historiador i membre de la Fundación Anselmo Lorenzo (FAL). Tal i com va explicar Javier, lo mateix títol de la xer-

rada contenia les claus del sentit que li volia donar.

Lo conferenciant va recórrer los fets que van desencadenar una vaga que va servir per a instaurar la jornada laboral de vuit hores al nostre país, un dels pioners en la implantació, tot i que no ho va fer de grat.

No servirà eixa crònica per a relatar com van ser eixos fets, ja que hi ha informació suficient per a qui estigues mínimament interessat en aconseguir-la, sinó que ens quedarem en lo missatge que volia transmetre Javier Anton. Lo que va començar com una vaga de personal d'oficines, ben aviat va esdevenir una vaga general que va acabar afectant tots los serveis claus de la economia i més, ja que s'hi van sumar per la via de la vaga solidària treballadors de diferents empreses, transports i, també, estudiants. Vaga solidària amb qui estava reclamant allò que per dret li pertanyia.

Tota eixa solidaritat i forma de lluita són les desencadenants de la consecució d'un dels drets laborals més importants del nostre país: la jornada laboral de vuit hores, i no es va aconseguir gràcies a cap partit polític ni a cap govern, sinó a la lluita de treballadors i treballadores que es van organitzar al voltant de la CNT com a eina de lluita i de conquesta social. Treballadors i treballadores que van comprendre que, si tenien la força per treballar, també tenien la força per fer canviar les coses, i no estar a costa de què els hi canviessin, ja que la vaga era i continua sent la forma que tenim lo poble de millorar la nostra vida i caminar cap a un model de societat justa i igualitària.

La cloenda de les Jornades va anar a càrrec que Moisès Mato, que va interpretar l'obra de teatre: "Salvador Seguí, el hombre que caminó sobre la utopía".

DALT: Moisès Mato. Teatro del Abrazo.
BAIX: Josep Pimentel autor del llibre *Refugiats. Una història de l'exili de 1939*

JUAN CARLOS CHINÉ

Moisès ens va traslladar a l'any 1923, concretament tres setmanes després de l'assassinat, a mans de pistolers del "Sindicato Libre", sindicat de la burgesia catalana que neix per contrarestar la força del sindicat obrer CNT, de Salvador Seguí, "el noi del sucre". Estem a dintre d'un sindicat de la CNT agon nosaltres, lo públic, som militants al voltant d'una taula que, en assemblea, estem debatent què fer després de l'assassinat de Salvador. Moisès apareix com a un company que ve de Barcelona per explicar-nos com veu ell la situació en què ens trobem i per obrir un debat sobre què cal fer i com cal fer-ho.

Eixa manera d'apropar-nos a una època i a un personatge va resultar més que didàctica, ja que l'actor apel·la als sentiments de totes les persones que veuen l'espectacle i ho fa mostrant-se ell amb tots los sentiments a flor de pell, ja que acaben

de matar a un company que representa allò que més estima. Però, més enllà dels sentiments, també va haver-hi temps per a eixugar-mos les llàgrimes i fer una reflexió col·lectiva molt enriquidora que ens va ajudar a comprendre el passat i afrontar el

present amb les eines que, com a classe treballadora, tenim a les nostres mans.

Així, un any més, la CNT i el Centre d'Estudis Llibertaris José Albero, van fer cultura i van obrir espais de reflexió independents, agon

qualsevol persona pot assistir i participar lliurement, aportant allò que estimi necessari, deixant clar, un camí més, que tenim capacitat per organitzar-nos i treballar sense necessitat de dependre de cap subvenció ni de cap administració.

Es presenta a Fraga el llibre de J. M. Calvo *Dentro de poco os podré abrazar*

// JOSEP SAN MARTÍN BONCOMPTE*

El dia 11 de novembre la Delegació de l'Aragó de l'Amical de Mauthausen i altres camps i de totes les víctimes del nazisme d'Espanya, va organitzar a la sala d'actes del Palau Montcada de Fraga la presentació del llibre: *Dentro de poco os podré abrazar. Supervivientes aragoneses de los campos nazis*. El delegat a l'Aragó de l'Amical, Josep San Martín, feu la presentació de l'autor del llibre, Joan M. Calvo Gascón, que exposà en una xerrada amena el contingut del llibre que ha estat editat amb la col·laboració del Govern d'Aragó.

Joan M. Calvo forma part de la Junta de l'Amical i és un dels experts més destacats en l'estudi de la deportació dels aragonesos als camps nazis. És autor també del llibre *Itinerarios e identidades, Republicanos aragoneses deportados a los campos nazis*, editat per Amarga Memoria del Govern d'Aragó l'any 2011.

El llibre que ens va presentar en Joan aquest novembre a Fraga, conté les biografies d'una dotzena d'aragonesos deportats als camps nazis que van sobreviure a la deportació. Entre aquesta dotzena hi ha un parell de biografies que corresponen a dos deportats de la Franja: Salvador Benítez Griño, originari de Vall-de-roures, i el fragatí Dámaso Ibarz Arellano, tots dos deportats al camp de Mauthausen. Precisament, el títol del llibre és una frase extreta de la carta que Dámaso va escriure a la seva família en ser alliberat de Mauthausen. És una frase

que ens mostra la contradicció que es fa patent també en les altres biografies i en les dels nombrosos republicans deportats supervivents dels camps nazis. Havien estat alliberats, havien aconseguit sobreviure a l'infern més inimaginable i, en aquell moment que la joia de la llibertat es feia realitat, també els colpejava la impossibilitat de completar l'alegria que els deportats d'altres països sí que podien gaudir en aquells moments: ells no podien retornar a casa, la dictadura franquista seguia present a Espanya i feia impossible un retorn ràpid i joiós. Les famílies haurien de continuar patint la separació forçada, tot i saber que els seus éssers estimats estaven vius!

Aquest llibre, que surt a la llum quan estem a punt de commemorar els 75 anys de l'alliberament dels camps nazis, és un recordatori d'aquests fragments de vides truncades pel nazi-feixisme. Malauradament, el silenci que imposà el franquisme sobre tantes víctimes, ha continuat encara durant els anys de democràcia; no s'ha fet prou per retornar-los la dignitat i el reconeixement que mereixen. Estem en deute amb tots ells i totes elles. Cal fer un esforç perquè no es perdin en l'oblit molts testimonis encara inèdits i desconeguts. Aquest llibre és un testimoni més que evitarà que una dotzena de re-

L'autor en un moment de la presentació
JOSEP SAN MARTÍN

publicans i republicanes aragoneses deportats als camps nazis, restin oblidats.

Cal agrair als familiars dels protagonistes biografiats en aquest llibre les seves aportacions per tal d'ajudar a refer la memòria. Cal destacar que a la presentació del llibre a Fraga hi assistiren la Maria Ibarz, germana del deportat Dámaso i un nebot seu, el José Luis Escuer, als que agraïm les seves aportacions per tal de confeccionar la biografia del seu familiar.

Des de l'Amical de Mauthausen i altres camps, fem un esforç permanent per donar a conèixer cadascun i cadascuna del republicans i republicanes que patiren la deportació. En concret, un dels projectes que avui ja és una realitat és el web dels 1008 aragonesos i aragoneses deportats i deportades, i es pot consultar en aquesta adreça:

www.aragonesesdeportados.org/

* Delegat a l'Aragó de l'Amical de Mauthausen i altres camps

Lliurat el II Premi de Recerca Jesús Moncada

// REDACCIÓ

El dia 30 de novembre de 2019 es va lliurar el II Premi d'Investigació Jesús Moncada que convoca l'Ajuntament de Mequinensa. L'objectiu del premi és de promoure la investigació sobre la figura de l'escriptor de Mequinensa i sobre la història local.

El Jurat, compost per Chusé Aragüés, Carme Alcover, Jordi Estruga i Ramon Sistac, en representació del món editorial, literari i universitari, i presidit per Magda Godia, ha premiat el treball "La comunicació no verbal a *Estremida memòria* de Jesús Moncada" de Laura Farré Badià, que rebrà 3.000 € com a complement. De la investigació, se'n va destacar "l'aportació a l'estudi del procés comunicatiu no verbal amb nous canals investigadors que ofereixen informació emocional amb elements extralingüístics que construeixen, admirablement, l'infra-mon emocional de Moncada". Una qüestió que Carme Alcover, portaveu del Jurat, ha volgut remarcar juntament amb el fet que "en l'univers Moncada, és quasi més important allò que es calla que el que

es diu a través d'uns personatges que gesticulen i acaricien i que conviden el lector a investigar".

Magda Godia, presidenta del Jurat, ha agraït el treball del Jurat i dels investigadors que han presentat els seus treballs al Premi. S'ha referit a la figura de Jesús Moncada, que l'1 de desembre haguera fet 78 anys, a la seua obra i a la "obligació de divulgar-la i protegir-la evitant que caigui en l'oblit" i a la seua "generositat amb la localitat que és part important de les seues obres". A més, dirigint-se a la guanyadora, mostrava la seua alegria i satisfacció "pel treball realitzat que ha rebut una excel·lent valoració" i ha posat l'accent que "quan es descobreix Moncada i Mequinensa, un no es pot deslligar d'aquest binomi".

Laura Farré, guanyadora ex aequo de la primera edició juntament

Jurat i guanyadora del premi
AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

amb Artur Garcia, ha agraït el Premi i ha assegurat representa una oportunitat per a continuar estudiant la llengua i les obres de Jesús Moncada. Reconeixia també que és una oportunitat per a donar a conèixer les seues investigacions i l'obra i figura de Jesús Moncada. Finalment ha volgut repartir el mèrit del Premi amb els professors Neus Nogué i Lluís Payrató, que la van acompanyar l'any 2015 quan va començar l'elaboració del treball.

SE VA SOLSINT

Històries desllavassades // Patrici Barquín

Ara que encara estem a unes dates propícies pa anar al cine en la canalla... Sí, ja sé que qualsevol data pot resultar apropiada pa marcar-se una bona sessió de cine, però los volts de Nadal sempre donen més peu a anar-hi en família. Pos això, que durant eixes dates, un bons amics que tenen xiquets entre petit i adolescent, van decidir anar al cine i quan van tornar venien una mica decebuts. No, no és que esperessin una gran tarda de profunda reflexió. Sabien perfectament que no anaven a veure a Truffaut ni res remotament acompanyat a la "nouvelle vague", però si esperaven una mica de coherència.

En realitat lo que van anar a veure era la pel·lícula "Midway" i quan els vam preguntar què tal, la resposta unànime va estar: "una història desllavassada". Lo motiu: pos que la pel·lícula se relata absolutament descontextualitzada. No se sap ben bé que és lo que està passant, simplement hi ha uns que se disparen contra los altres en mig d'una orgia d'efectes especials propis de les cintes de guerra i això provoca que penses que estàs més a un videojoc que no a una pel·lícula, en lo que la guerra i les batalles queden reduïdes a un intercanvi de trets i d'heroicitats que fan que estigues més pendent de si li donen vida extra o si finalment ix "game over" que de passar una estona divertida i mínimament didàctica.

Pos bé, sentint als nostres amics me va vindre al cap lo cas d'una xiqueta que quan era molt petita, a mestra, la psicòloga-orientadora va decidir fer proves individuals pa verificar les capacitats o possibles discapacitats. Així que la van agarrar i portar a un aula a part i s'hi van ficar a treballar de valent. Entre les moltes proves que li van fer va haver-hi una que va fer saltar totes les alarmes. Se li va demanar que dibuixes casa seua i la xiqueta va dibuixar una casa agon lo fum, en comptes de eixir per la xaminera eixia per les finestres. Immediatament, a la vista de tan estrany dibuix, li va diagnosticar una retard lleu, ja que era incapaç a la seua edat de situar los elements de la casa allà agon pertocava.

Quan ens explicaven eix retard ens moríem de riure. Lo que la professional tenia era una història desllavassada en la que havia fet un diagnòstic absurd. En realitat, lo dia abans de la gran prova, a casa s'havia cremat lo dinar. Però cremat de cremat socarrat. Negre com un estolzi va quedar lo cul de l'olla que, evidentment va fer una fumerra que només va poder eixir per les finestres obertes de bat a bat.

Així que compte en les històries que ens poden arribar desllavassades. Adés de decidir res cal que ho anem solsint, però no massa, a veure si haurem d'obrir les finestres i tindrem un retard cognitiu.

Àngel Cabrera rep el Josep Galan de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca

Se li reconeix l'ús habitual i amb normalitat del català en les seues intervencions com a regidor de l'Ajuntament de Fraga

// ROSA ARQUÉ

El dia 30 de novembre, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca va entregar el Premi Josep Galan a la Normalització Lingüística 2019, al regidor a l'Ajuntament de Fraga i conseller a la Comarca del Baix Cinca per Compromís per Fraga, Àngel Cabrera. Enguany la gala es va fer al local social de Vilella de Cinca.

Els premis Josep Galán es concedeixen des de fa més de vint anys, a persones o entitats de la comarca del Baix Cinca que utilitzen habitualment la llengua catalana, com a llengua pròpia de la zona que és, en la seua activitat pública, o que treballen en la seua promoció i conservació.

L'Institut ha reconegut amb aquest premi l'ús habitual que fa Àngel Cabrera del català en els plens de l'Ajuntament i en les seues intervencions de caràcter públic o en els mitjans de comunicació, "li reconeixem la capacitat de fer normal el que ja hauria de ser normal, per la qual cosa la seua labor ha de ser presa com un bon model a seguir", va assenyalar a l'hora de presentar el premi, Josep Labat, president de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca.

Àngel Cabrera va agrair un premi que va reconèixer que li feia "molta il·lusió", encara que també li donava una mica de "peneta, que s'haja de premiar alguna cosa que hauria de ser normal, com és parlar la llengua pròpia en el ple de l'Ajuntament. No sabeu la quantitat de persones, totes de Fraga, que em pregunten per això, com si el català no fos una llengua digna de ser parlada a tots els nivells. Cal utilitzar el català amb tota normalitat", va assenyalar Cabrera, que també va defensar la normalització de la llengua en la terminologia, "ja n'hi ha prou de la por de dir al català, català, que és el que és i és el que parlem. A l'Aragó hi ha zones on es parla castellà, en unes altres es

parla aragonès i astí parlem català i tots som igual d'aragonesos.", va indicar el regidor fragatí.

El president de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca es va referir també a la situació del català a l'Aragó. Va assegurar que s'havia avançat en la normativització de la llengua, però que mos cal més normalització en el seu ús, "s'ensenya en català a les escoles, però cada camí s'escolta menys als patis", ho va resumir Josep Labat.

A la mateixa Gala, també es va fer públic el veredict del jurat de les Beques d'Investigació Amanda Llebot, dotades amb 1.000 euros, per fomentar l'estudi de temes relacionats amb la comarca natural del Baix Cinca.

La Beca Amanda Llebot 2019 va ser per a Celia Corbató, per un treball sobre Vil·la Fortunatus: "Els habitants en una explotació agropecuària en l'època romana. Un estudi a través de la cultura material trobada en una vil·la del Baix Cinca". El professor Joaquín Salleras va rebre un accèssit per un treball sobre la mort del rei Alfons I el Bataller. Belén Ibarz, alcaldessa

DAIÀ: Juani Galán, Josep Labat, Celia Corbató (beca Amanda Llebot), Joaquín Salleras (accèssit Amanda Llebot), Xavi Ribera (Fundació Jordi Cases i Llebot) i Àngel Cabrera (Premi Josep Galán 2019)
DRETA: Àngel Cabrera amb Josep Labat
JAUME CASAS

de Vilella, va tancar la Gala dels Premis Josep Galán i va agrair el treball que realitza l'Institut d'Estudis en favor de la llengua i la cultura del territori. Finalment, els assistents van poder apreciar l'actuació del grup de teatre Garbinada, de Mequinensa, que enguany va rebre el Premi Desideri Lombarte 2019 que concedeix el Govern d'Aragó i que va oferir el seu espectacle "El rovell de l'ou", basat en contes de l'escriptor Jesús Moncada

JOSÉ RAMÓN MATA, FORMATGER CREADOR DE 'FREIXNEDA DE CABRA'

«El formatge de la Freixneda s'ha convertit en un referent del Matarranya»

// LLUÍS RAJADELL

La vida de José Ramón Mata va donar un tomb fa 15 anys, quan va decidir complementar l'ofici de ramader per dedicar-se també a elaborar formatge artesà. Tenia una explotació de cabres i va aprendre la nova activitat de forma autodidacta fins convertir-se en el formatger més prestigiós del Matarranya, guanyador de dos premis al millor formatge d'Aragó i que acaba d'esser seleccionat per la revista *Condé Nast Traveler* com autor d'un dels sis millors formatges d'Aragó

José Ramón Mata, a la seua formatgeria de La Freixneda.

LLUÍS RAJADELL

Per què va decidir dedicar-se professionalment a un producte sense cap tradició al poble i a la comarca, com el formatge?

No, la Freixneda no és una terra de formatges. Aquí, com a molt, es fae formatge fresc. Curat no se'n fae perquè lo clima no és propici. Les produccions, abans, se basaven en les condicions de cada territori. Aquí no és un bon terreny per al formatge. Ha de fer més fred. Aquí lo que més havia per a lleit eren cabres. Se munyien per a l'autoconsum i la lleit que sobrava s'utilitzava per a fer formatge fresc.

Però vostè va voler anar més lluny.

Des que tenia 20 anys m'havia dedicat a tindre cabres per a la producció de lleit, però l'any 2004 la venda no anava bé perquè la empresa que la comprava, d'Alcanyís, marxava malament i no pagava. Només teníem dos solucions: vendre les cabres o aprofitar l'explotació que teníem per a fer formatge en la nostra lleit. A mi, elaborar este producte m'agradava, i per això vam donar lo pas. L'experiència, lo dia a dia, me va anar ensenyant. La ramaderia i la formatgeria son dos activitats

totalment distintes, encara que relacionades.

I com va aprendre a fabricar formatge?

Sobretot ha segut una formació autodidacta. Me vaig documentar tot lo que vaig poder a base de llibres i revistes. Per a començar, va vindre un mestre formatger. Va estar aquí uns dies fent proves. Com partia d'una bona base, que era una bona lleit, va ser més fàcil fer un bon producte.

Però la lleit només és el producte base. Queda tot un procés d'elaboració per a obtenir formatge.

Però és molt més fàcil aconseguir un bon formatge amb bona lleit. Lo mestre José Luis Martín, de Madrid, va estar aquí un parell de setmanes i després va tonar per a vore com anava la maduració. Si tenia algun problema, també m'ajudava per telèfon. Porto ja 15 anys i encara seguisco aprenent coses. Dels errors és d'on més s'adeprèn. Miro d'on han vingut per a que no tornon a repe-

tir-se. S'ha de ser meticulós. Lo formatge és una matèria viva i és capritxosa. No és matemàtic. És producte de l'activitat de microorganismes, i encara que intentes guiarlos no sempre ix lo mateix resultat.

Va rebre formació reglada?

També vaig fer curssets de formatgeria a la Universitat Autònoma de Barcelona, però no me van agradar perquè el concepte que tenien era molt industrialitzat. No era lo que jo buscava, més tradicional, més personalitzat. Me va parèixer massa quadriculat.

Buscava una producció artesanal?

Sí, però aprofitant les tècniques i mitjans moderns. Abans controlaven la temperatura de la lleit posant lo dit i avui en dia n'hi ha termòmetres. Se pot millorar lo control del procés d'elaboració. Fer-lo com abans, però més controlat, per a tindre més seguretat, que és molt important en un producte alimentari.

Tota la lleit l'obté de les seues cabres?

Actualment, no. Les vaig vendre l'any passat. Va arribar un moment

en què portar les dos activitats, la ramadera i la formatgera, ere molt complicat. Ere molt absorbent. No podia seguir. Però vendre les cabres ere un pas molt delicat, perquè la lleït de les meues cabres ere la matèria base per a produir formatge. Eixie molt bo perquè la matèria primera, la lleït pròpia, ere molt bona. Si la lleït futura no ere de primera, lo formatge podie perdre nivell.

I ara d'on la porte?

De Benassal (Castelló). Primer vaig fer probes en eixa lleït, que va resultar molt bona. Les proves van anar bé i el formatge va eixir igual de bo o inclús millor, i les vendes se mantenen també.

Manté una qualitat que li ha valgut premis.

Fa anys que no participo a concursos, perquè hai arribat a la conclusió de que el millor premi és la fidelitat dels clients. Ells donen continuïtat al negoci i valoren la qualitat del producte. Però, sí, al concurs de formatges d'Aragó vaig guanyar dos primers premis en quatre anys (2009 i 2013, amb 'Cabriola' i 'Estrel').

Quina és la clau del seu èxit?

Que és un formatge molt bo i molt singular. No té res que vore en los altres del mercat. És molt particular, tant que me l'estan copiant compe-

«Etiquetar en català no és normal i ho haurie de ser, sense reivindicacions.»

tidors. Però també és verdat que jo m'hai inspirat en altres formatges, no a la comarca, que no té tradició formatgera, però sí en los de França, que és lo país del formatge i que té una gran cultura formatgera. Hai adoptat moltes coses dels formatges francesos perquè son los que ho tenen més dominat. He adeprés molt d'allí.

També és important que la producció és molt menuda, perquè molta producció i de qualitat son conceptes renyits.

Se plantege ampliar l'empresa vistos els bons resultats del seu producte?

No vull créixer, perquè suposaria buscar més mercats i entraria en una espiral que no vull engegar. El meu objectiu és viure d'açò i fer un producte que m'agrade i agrade a gent. En això estic satisfet.

Quantes persones treballen a la formatgeria?

Dos, perquè la producció és menuda. Tinc la sort de que la major part la tinc venuda al Matarranya.

No pensa aixecar el vol fora de la comarca?

Lo meu principal mercat és lo Matarranya. Me n'he donat quenta que, realment, la clau del negoci és

la fidelització de la clientela del territori. Quan vaig començar, vaig introduir-me als mercats de les gran ciutats, vaig vendre a tendes gourmet, com Poncelet o al mercat de San Miguel de Madrid i a Barcelona. Van acceptar molt bé lo meu producte, però és complicat mantenir estos mercats perquè la competència és molt gran. A més, lo consumidor urbà canvie molt de producte. Jo m'estimo més un client més regular. Hai anat dixant les vendes fora. No m'ha preocupat, perquè tot lo que perdia a les ciutats ho he guanyat aquí, al Matarranya.

Com és treballar per un mercat tan reduït com el comarcal?

És un mercat segur i amb continuïtat pel turisme, que va a més. El turista ve i compre productes d'aquí, i el meu formatge és un producte de referència al Matarranya. La venda funciona pel boca a boca. 'Freixneda de cabra' té molt nom.

Quantes varietats elabora?

Sis, totes de cabra. No en vull fer més. És complicat ampliar la varietat perquè comporta utilitzar sistemes de producció diferents.

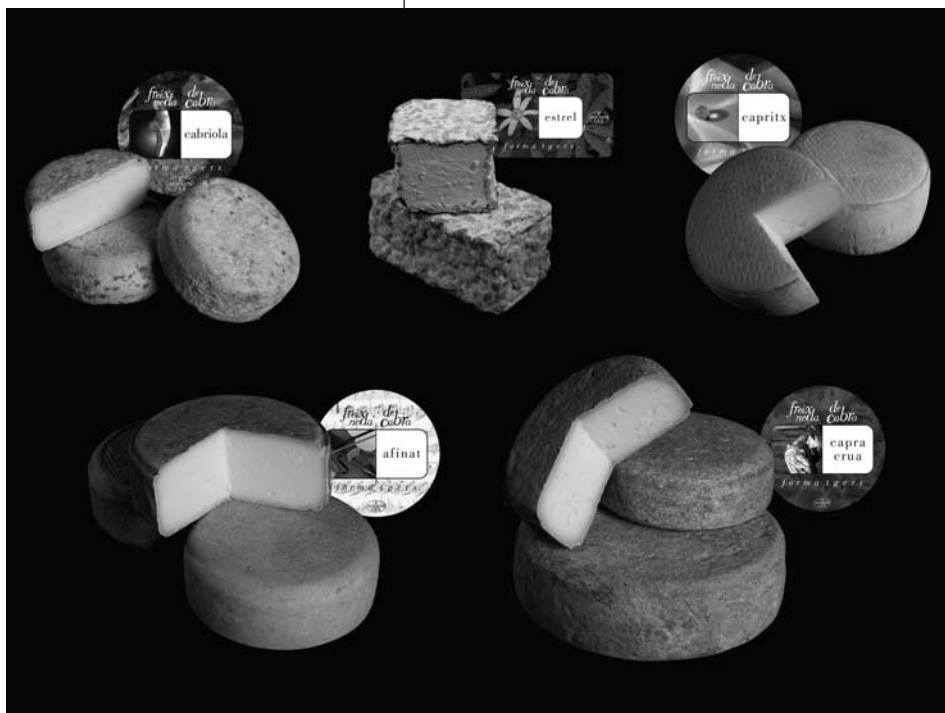
Per què va optar, des del començament, per etiquetar en català, una decisió encara molt minoritària a la Franja?

Perquè és la llengua que parlem aquí. No ho faig per una pretensió reivindicadora sinó com a una cosa normal. És una mesura discreta, però aquí està. Hai de dir que no m'hai trobat cap inconvenient per etiquetar en català, ni quan venia a Madrid.

No ha estat un entrebanc comercial?

No. La gent vol un bon producte. Presentà'l en una llengua diferenta també li done identitat pròpia. Estic conscienciat en lo tema de la llengua, però ho vaig fer per normalitzar-ne l'ús. Si ho fere molta més gent, caminariem cap a la normalitat. Etiquetar en català no és normal i ho haurie de ser, sense reivindicacions. Alguns ho farien però no se deciden perquè pensen que poden tindre problemes. Però la meua decisió no m'ha perjudicat en la projecció comercial.

El formatges produïts per José Ramon, alguns d'ells multipremiats
PILAR CORTÉS / FOTO CLICHÉ

Rutes de natura per la Llitera

// JOSEFINA MOTIS

Fa poc es va publicar a *La Vanguardia* un article sobre unes rutes organitzades a la comarca de la Llitera per a gaudir del contacte amb la natura i descobrir les aus que hi ha en aquest territori. Per aquest motiu, s'han senyalitzat quatre rutes que proporcionen nombroses possibilitats de turisme familiar i excursions escolars per a gaudir de la natura i conèixer les possibilitats d'un entorn cultural, històric i paisatgístic singular, segons comenta el conseller comarcal de Turisme Francisco Ribas.

Les rutes són quatre. La primera va del congost de Valldeu fins a Camporells. És un recorregut de 1.600 metres que es poden fer en 45 minuts, sempre per camins de terra, i amb poc desnivell, 100 metres de pujada i 10 de baixada. A més de bosc mediterrani de pins i d'alzines, es pot contemplar el pantà de Santa Anna i el seu entorn.

La segona és un passeig per l'impressionant barranc de Gavasa. Es tracta d'un camí de 1.700 metres de llarg, amb un desnivell moderat, que es pot fer en uns 35 minuts des de Peralta. Hi ha bosc de pins i alzines i alguns cursos d'aigua que resulten xocants enmig d'un paisatge tan àrid.

En aquesta ruta es pot gaudir del frondós barranc de Gavasa, amb cascades d'aigües cristal·lines, un pont de l'edat mitjana i els estrats verticals del congost on està ubicat el poble, una joia geològica de la comarca.

La tercera ruta uneix Albelda i Tamarit per la partida de la Penella. Té un recorregut de 4.400 metres i es fa amb més d'una hora de camí. El recorregut s'endinsa també per pistes agrícoles poc transitades del terme d'Alcampell. El paisatge és estepari i amb camps de cultiu, amb curioses formacions arenisques en el primer tram, la segona part passa per la zona LIC dels gesos de Barbastre-Balagué, mentre que al darrer tram hi trobem el Canyat o mina de la Torre de la Serra i el singular parc de la Roca de la Botella, ja a tocar de Tamarit.

La quarta ruta és al municipi d'Esplús, a la baixa Llitera, i té una llargada d'uns 1.500 metres sense gaire-

Curs d'aigua al barranc de Gavasa
JOSEP ESPLUGA

bé desnivell, que es pot fer en uns 35 minuts caminant. Al turó de Sant Roc hi ha uns excel·lents miradors des d'on guaitar el poble d'Esplús, es pot visitar l'ermita i el seu entorn. La vista sobre els extensos camps de regadiu de la Llitera en un primer pla, però també sobre la carena pirinenca a l'horitzó nord.

L'objectiu d'estes rutes és facilitar l'accés a la gran varietat de mixons que es poden veure per les nostres terres, que varien de zona a zona en funció de la vegetació, la humitat o el tipus de terreny. El projecte ha partit d'un estudi previ sobre avifauna realitzat per l'empresa PRAMES i ha comptat amb el finançament del programa LEADER des del CEDER Zona Oriental. Es diu que hi haurà una aplicació de mòbil que funcionarà com a guia per a les persones que vulguen fer els recorreguts proposats. Una bona iniciativa per a conèixer millor el nostre territori.

NO SOM D'EIXE MÓN

Discriminació positiva o almoïna // Francesc Ricart

Aquestes setmanes passades la llengua a l'escola ha tornat a ser protagonista. Miquel Iceta va fer saltar la llebre en referir-se a la necessitat de qüestionar la immersió lingüística a Catalunya i, si tot ha anat com es preveu, s'haurà tractat en el Congrés del PSC d'aquest desembre. Segur que hi hauran tractat més qüestions, però la de la llengua a ningú se li escapa que és molt simptomàtica del moment dels socialistes catalans preocupats per recuperar clients procedents d'altres competidors; tanmateix, és una mostra de la importància de la llengua en el joc polític.

Tothom es veu amb cor d'anar contra la nostra llengua. A tot arreu: a València per amagar l'ou, sempre amunt i avall que el valencià és una llengua diferent del català... a les Illes els més salats (perdoneu l'acudit fàcil) carreguen amb dures campanyes com la del govern Bauzá contra la llengua dels imperia-listes catalans. A la Catalunya Nord fan mans i mànigues per obtenir recursos per al català a l'escola, sempre amb l'ull posat en el jacobinisme implacable de París. I a la Franja... ai, a ca nostra ho tenim ben pelut!

Més que els altres. Tots, llevat dels nord-catalans, disposen

d'una política lingüística de govern que concerneixen el territori respectiu (Principat, País Valencià i Balears); nosaltres, en canvi, som un apèndix territorial a qui ens apliquen normatives menors que no afecten el 97% de la població. A tot l'àmbit català la llengua a l'escola (i a la societat) viu uns moments de gran dificultat i caldrà aplicar polítiques valentes de discriminació positiva perquè la població escolar domini la llengua pròpia del territori, El com, la intensitat i on de l'aplicació, ja ho resoldrà l'administració educativa corresponent.

A ca nostra la situació és delicada. L'escola a la Franja no té cap objectiu per al català perquè no hi ha cap política lingüística i només rep l'almoïna producte d'aquells acords prehistòrics signats a Mequinensa. És cert que no hi ha pressió al carrer, no hi ha demanda familiar, per tant, no hi ha polèmica... Això, però, em reconeixereu que és pitjor i ens trobem en una situació d'indefensió extrema, la pròpia de qui viu d'almoïnes.

A la Franja, doncs, tenim mala peça al teler, on la llengua i la catalanitat lluny de trobar incentius i mesures de discriminació positives, ens trobem governs presidits per Lambán o jutges més amics del bisbe de Barbastre que del de Lleida.

Jordi Moners i Sinyol, ribagorçà d'adopció

// ARTUR QUINTANA

Us parlaré sobretot del Jordi ribagorçà com correspon a aquesta rúbrica. Havia nascut el 1933 al Prat de Llobregat i ha mort al 5 de desembre passat a l'Hospital Comarcal de Sant Celoni. Des del 2003 vivia a Llinars del Vallès on s'havia refugiat fugint dels atemptats de la ultradreta, amb bomba inclosa, a la seua casa de Sant Boi de Llobregat. Havia estudiat Dret a Barcelona i Filologia Romànica a Friburg, Marburg i Heidelberg. Marxista, fou un dels fundadors del Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN) on desenvolupà gran activitat política i ideològica a través, especialment, de nombrosos articles a la revista *Lluita* —per a més detalls vegeu l'entrevista a *Temps de Franja* 137 d'abril de 2018 (al web tempsdefranja.org/a-fons/entrevista/entre-das-kapital-i-la-ribagorça/). El seu marc nacional eren els Països Catalans. El 1993 vingué per primera vegada a la Ribagorça, a Castigaleu, per a conèixer-hi els parents de la seua muller, na Núria Codina i Capdevila. Aviat hi compraren casa i hi van passar llargues temporades estiuenques de tres a quatre mesos, fins al 2010, quan per motius de salut, tant de na Núria com d'en Jordi, hagueren de renunciar-hi. Durant aqueixos disset anys d'intensa convivència amb ribagorçans en Jordi replegà molts materials del català de Castigaleu, tant de llengua com de literatura popular, ço que li permeté de publicar l'any 2008 la primera descripció del català d'una localitat ribagorçana *La llengua de Castigaleu (Ribagorça)* on en descriu molt acuradament la fonètica i fonologia, la morfosintaxi i un recull lèxic de 7.000 mots, amb molta atenció a la variació i mirant d'explicar-n'hi la motivació i les graduacions en l'ús, arrodonit el tot amb 26 textos de literatura oral. El llibre és també una gramàtica comparada del català estàndard i del ribagorçà, i això el fa especialment útil per a l'ensenyament de la llengua al país. Un any després en Jordi va publicar *Costumari i literatura popular de Castigaleu* dins del llibre col·lectiu

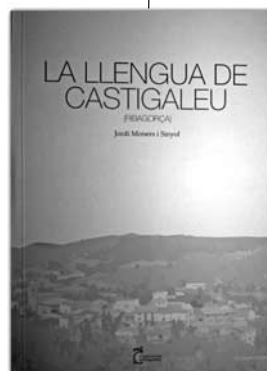
Llengües i fets, actituds i franges que conté quasi una setantena de textos de literatura oral, de molts diversos gèneres, i així, amb la trentena de *La llengua de Castigaleu* en fa sumar poc més de cent el total d'exemples procedents d'aqueixa vila. No parà en l'activitat recollectora i el 2009 va escriure un recull de quaranta narracions *Entre la llegenda i la història. Contes de la Ribagorça** que féu a mans del Centre d'Estudis Ribagorçans, on s'havia publicat *La llengua de Castigaleu* l'any anterior, com ja sabeu. El CERIB fins ara no ha fet cap pas per publicar el recull d'en Moners. I és *porca miseria* perquè es tracta d'un recull de gran valor literari, on en Jordi, a la manera de n'Enric Valor, a partir de materials orals breus, i a estones prou magristois, en fa unes esplèndides recreacions, usant l'estàndard en fonètica i morfosintaxi, però lèxic i fraseologia molt sovint ribagorçans quan parla l'autor omniscient, mentre que en el discurs directe només s'hi sent el català ribagorçà, vegeu-ne una mostra ací. Vivim en temps de penúria, però si el CERIB no es veu amb cor de publicar tot sol aquest inèdit, be caldrà que tots hi posem el coll —que la cosa s'ho val. No tenim res de semblant

* En podeu llegir una de les narracions a l'*Styli locus* n. 20 que acompanya aquesta revista.

Jordi Moners, a la dreta, en una enquesta a Serradui
FRANCESC TEIXIDOR

a la Ribagorça. I encara ens queda un altre text castigalenc d'en Jordi, publicat aquest sí —no patiu. Es tracta de *Nueva edición de a Pastorada de Castigaleu*, sí, així en bon aragonès, publicada el 2015 des del refugi de Llinars. En Jordi havia observat que en una primera edició el 1997 d'aquesta pastorada es declarava que era escrita meitat en castellà i en aragonès, i això era la prova que 300 anys abans, data conjecturada de redacció, a Castigaleu es parlava aragonès, més tard substituït pel català actual de la vila. En Jordi ha pogut comprovar que aquestes declaracions del primer editor de la Pastorada són fruit del seu afany panaragonesista i no s'ajusten a realitat. A Castigaleu mai no hi ha hagut cap canvi de llengua des que el català hi vingué amb la romanització. Si en teniu ocasió, llegiu aquest darrer article d'en Moners i ho entendreu.

Cobertes de dos dels seus treballs

Arbàgel es presenta a Mallorca

// M. MOMBLANT

Pensem que cal fer grans i lluminoses les accions que es concreten a partir de l'esforç i convicció de molts, tal i com ha s'ha propiciat per a *Arbàgel, un revolt de l'amor* a Palma de Mallorca. Aquesta novel·la meva ara ja és també a la venda a la capital mallorquina dins l'encantadora llibreria Quart Creixent des del passat 29 de novembre. Cal estar agraïts a la col·laboració de l'Octavi Serret, a na Miquela Serra, fent-nos sentir molt còmodes, i a na Clara Ferrer, redactora en cap de la secció de Cultura del diari mallorquí *Última hora*, qui em va entrevistar de manera clarivident i publicar l'article l'endemà mateix, en sentir empatia per la rabiosa actualitat i els trets dels seus personatges reconeixibles tant al melic del Mataranya com a la Mallorca profunda. Ha liderat la incursió de l'*Arbàgel* a Mallorca en Joan Guasp, dramaturg, aforista i narrador premiadíssim, amb

qui havíem estat posats en contacte a banda i banda del Mediterrani des de fa uns anys a través de la dramaturgia i poeta catalana Rosa Victòria Gras. Reproduïm aquí fragments de qui ha donat nom al Premi Joan Guasp Vila de Consell de Teatre i Poesia: "*Arbàgel, un revolt de l'amor* em va captivar. *Arbàgel* era realisme màgic del Mataranya. A més del fons i l'argument de l'obra, tot d'una em va cridar l'atenció aquella parla especial, amb un vocabulari i uns girs i una sintaxi molt atractius. No només era el paisatge insòlit, sinó la forma de descriure'l i fer-lo conèixer al lector. Fins i tot, en la seva peculiaritat, tenia moltes res-

L'autora amb en Joan Guasp, davant la llibreria Quart Creixent

CLARA FERRER

sonàncies amb frases i paraules que se semblaven a les nostres d'aquí de Mallorca i que em recordaven el nostre lligam gramatical i lingüístic. Per exemple, allà diuen igual que nosaltres "cuixot", "gata maulla", "fer miques" i moltes altres expressions d'aquestes. Però el que em va atraure de bon de veres va ser l'atmosfera, el to i el ritme de la narració. Aquesta novel·la és, per damunt qualsevol altra qualificació, una novel·la d'imatges, de sentiments, de situacions màgiques i oníriques. I un relat molt intens i suggeridor, pacífic, perquè es fa violència per frenar-la i eliminar-la. Un festí de sabors i olors. Un festí de vida".

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Cova // Ramon Sistac

Tots sabem què és una cova (del llatí COVA), perquè n'hi ha pertot, almenys allà on hi ha roca o hi ha muntanya. Sorpren, però, que tot i ser un accident natural tan freqüent a casa nostra, no ha donat gaire resultat en la nostra toponímia major. Que jo conega, només hi ha un sol poble o municipi amb est nom a l'Aragó, Las Cuevas de Cañart (municipi de Castellot, al Maestrat de Terol), i un altre a les terres de llengua catalana, les Coves de Vinromà, a la Plana Alta (Castelló). Tampoc no han tingut gaire èxit els seus sinònims *caverna* (llatí CAVERNA), *gruta* (llatí CRUPTA, del grec CRYPTA), *balma* (aplicat generalment a una cavitat poc profunda, probablement paraula d'origen cèltic), o *cava* (aplicat modernament a una cova o galeria excavada per la mà de l'home, del llatí CAVA, 'buida'), tot i que tanmateix est sí que ha donat nom a la Cava, al Delta, cap i casal del municipi de Deltebre. Paradoxalment, un altre sinònim caigut avui en dia en desús, *espluga* (llatí SPELUNCA), ha estat el més productiu de tots: l'Espluga Calba (les Garrigues), Esplugues de Llobregat (Baix Llobregat) o l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà). Per no parlar de dos referents per a nosaltres més propers: Espluga de Serra, a la banda administrativament lleidatana de la Ribagorça (avui al municipi de Tremp), i Esplucs, a la zona castellanoparlant de la Llitera, dit amb adaptació a la fonètica castellana *Esplús*, per bé que molta gent gran catalanoparlant de la comarca encara pronuncia el genuí i etimològic *Espllucs*.

Què fa que un poble acabe tenint nom de cova?, Evidentment, l'existència en la proximitat d'alguna d'important (com l'abric paleolític de la cova de la Font Major, a l'Espluga de Francolí), o de moltes que fins a èpoques relativament recents van ser utilitzades com a corrals o fins i tot com a habitatge. El

trogloclitisme no és insòlit ni sorprenent, ni tan sols per estos verals, ni cal remuntar-se als simpàtics Picapedra dels dibuixos animats. A Matera (possiblement del llatí MATERIA), a la Basilicata (Itàlia), encara es pot visitar alguna de les coves que van estar habitades fins a la dècada dels seixanta del segle XX. És a dir, fa a penes 60 o 70 anys. La denúncia de les condicions de vida miserables per part, entre d'altres, del novel·lista Carlo Levi (*Cristo si è fermato a Eboli*), va servir perquè el govern italià les expropiés i construís una nova ciutat sanejada. El parament d'aquelles cases (com encara es pot veure museografiat *in situ*), no dista gaire de les nostres tradicionals de poble, si no és perquè l'estatge era compartit, sense separacions i en un mateix pla, amb les quadres i els corrals, de manera que un únic "forat" convivien bèsties i persones, naturalment sense aigua corrent, clavegueram, ventilació o llum elèctrica. Els nostres referents ibèrics ens poden recordar Guadix o el Sacromonte granadí, però mireu què ens descriu, a l'entrada "cova", el diccionari *Català-valencià-balear*, el popular *Alcover-Moll*, en redacció feta a mitjan segle XX: "Hi ha barriades senceres de coves habitades en els tossals calcaris que tanquen per l'Oest l'Horta de València, en els pobles de Benimàmet, Burjassot, Godella, Rocafort, Montcada, Paterna, Riba-roja de Túria, Vilamarxant i Bétera; totes aquestes coves tenen corral descobert. També hi ha coves habitades a la muntanya de Cullera i a la Font de la Figuera (Vall de Montesa)".

Jo, de vosaltres, m'atalaiaria una bona cova. Amb els temps que corren, i amb la mentalitat "progressista" d'alguns dels nostres pròcers ibèrics, i singularment alguns d'aragonesos, no descartem que tornem a habitar les cavernes.

Experts del Consell d'Europa demanen que el nom de les llengües d'Aragó aparegue a l'Estatut

// MARIO SASOT

El comitè d'experts encarregat de fer un seguiment del compliment dels acords signats pels governs membres de la U. E. de la Carta Europea de les Llengües Minoritàries acaba d'emetre un nou informe, del qual en va fer un resum un dels seus membres, el catedràtic de la Universitat de Vigo, Fernando Ramallo, quan va assistir a Saragossa el passat 30 de novembre a una Jornada de Treball oberta a professors i especialistes de Català i Aragonès de la nostra Comunitat Autònoma per a analitzar unes propostes didàctiques que ha editat aquest organisme.

El professor Ramallo avançà que el nou informe dels experts designats pel Consell d'Europa reconeix la tasca que des de 2015 està portant a terme Aragó des de la Direcció General de Política Lingüística envers la recuperació i protecció de les llengües tradicionals minoritzades en el seu territori, especialment tenint en compte "l'escassa tasca duta a terme en els anys anteriors" i aconsellen una "dotació pressupostària suficient perquè aquest organisme pugue acomplir la seua funció".

Respecte a l'aragonès proposa "mesures especials" degut a la seua condició de fragilitat, "quasi en via d'extinció en les zones d'ús històric" i valora positivament l'aparició de neoparlants, tant en el cas d'aquesta llengua com en el de la catalana.

L'informe dels experts fa una reflexió sobre la zona de Saragossa com a lloc de confluència d'emigració d'ambdues llengües minoritàries, i on creixen any rere any nous parlants de l'aragonès.

Davant d'aquest fenomen, Ramallo suggereix eliminar els límits estrictes de l'actual zonificació d'ús predominant i de protecció de drets lingüístics i fer-la extensiva a les capitals de província i a altres ciutats de recepció de aragonès i catalanoparlants. "Seria convenient —explicà aquest doctor en Lingüística— que a ciutats com Saragossa i Osca, hi hagués com a mínim una escola i un

institut on es pogués estudiar català i aragonès".

A banda de mesures i dades concretes, els experts troben a faltar a Aragó polítiques públiques serioses de planificació i recuperació lingüística, "per a la qual cosa seria important que a l'Estatut d'Autonomia d'Aragó aparegués, si més no, lo nom de les dos llengües minoritzades, el català i l'aragonès."

Unitats didàctiques

Fernando Ramallo presentà també una guia didàctica de la que n'és l'autor, junt amb altres experts de la Carta Europea, que té com a objectiu donar a conèixer als escolars la diversitat lingüística del continent i la necessitat del seu respecte i protecció. En la guia s'han escollit tres casos pràctics: Suïssa, Espanya i Polònia, que segons Ramallo "representen tres graus distints de reconeixement de la diversitat lingüística dins d'un estat".

Finalment, la professora de la Universitat de Saragossa Iris Campos va proposar als docents assistents al centre de professors de La-

DALT: Aspecte de la sala.
MIG: La taula amb Fernando Ramallo i López Susín en primer pla.
DAVALL: La professora Iris Campos
GRACIELA DE TORRES OLSON (DGPL)

nuza diferents activitats per a promoure i valorar la diversitat lingüística d'Aragó.

La Carta Europea de Llengües Regionals i Minoritàries va estar signada pel govern espanyol des de la seua creació el 1992 i ratificada el 2001, tot i que amb diferents graus de compliment real, segon els seguiments dels experts.

Moviments tectònics electorals a la Franja*

// PEP ESPLUGA & NATXO SOROLLA

La celebració de dues campanyes electorals generals en lo curs d'un mateix any, la primera el 28 d'abril i la segona el 10 de novembre, ha estat una cosa insòlita. Esta concatenació d'eleccions mos permet una mirada privilegiada a les dinàmiques electorals dels nostres pobles i endevinar cap a on basculen en lo pla ideològic i de cultura política. És sabut que, mentre en les eleccions municipals acostuma a predominar una lògica personalista, a les eleccions generals els votants expressen tendències més ideològiques vinculades als models de societat als que aspiren.

La votant més matinera a Torredarques
CARLES TERÉS

Què mos diuen els resultats electorals del 10 de novembre?

Si comptem els vots emesos a tots els municipis de la Franja en lo seu conjunt, s'observa que el partit més votat és lo PSOE amb un 31%, seguit de prop pel PP amb un 27%, mentre que a una certa distància trobem VOX com a tercera força amb un 15% dels vots i que Unidas Podemos (UP) amb un 12% seria la quarta. Ciudadanos (C's) és la cinquena amb un 7%. Això són els resultats globals.

Per comarques, lo PSOE i el PP segueixen sent els dos partits més votats, en aquest ordre, però el tercer i el quart lloc varien segons la comarca. Així, per exemple, UP és la tercera força a la Ribagorça (15%) i a la Llitera (14%), relegant VOX a la quarta posició (amb un 9% i un 12% respectivament). En canvi, VOX ocupa el tercer lloc al Baix Cinca (19% dels vots) i al Baix Matarranya (15%), mentre que allà UP n'ocupa el quart (12% i 9% respectivament).

La novetat més interessant és que al Matarranya i el Mesquí-Bergantes lo tercer partit més votat és Teruel Existe (amb un 11% i un 18% respectivament), uns resultats per damunt d'UP, VOX o C's. Cal dir que

C's queda en cinquè lloc a tot arreu, excepte a les comarques del Matarranya terolenc on ocupa el sisè lloc.

En termes generals, al Baix Cinca i al Baix Matarranya han tingut més vots els partits conservadors (PP, C's i VOX) i a la Ribagorça i la Llitera els de partits progressistes (PSOE i UP), mentre que al Mesquí-Bergantes i al Matarranya la irrupció de 'Teruel Existe', partit de difícil adscripció ideològica de moment, genera una mena d'empat dreta-esquerra.

Què ha canviat respecte a les anteriors eleccions del 28 d'abril?

En els sis mesos que han passat entre l'abril i el novembre de 2019 la participació ha disminuït a totes les comarques (ha baixat entre un 5 i 9 punts percentuals), mentre que el percentatge de vots nuls o en blanc és molt similar en totes dues eleccions (entre l'1,5% i el 3%). Això indicaria un cert desgast o cansament en una petita però significativa part de la població que, malgrat tot, no es tradueix en un vot de càstig en forma de vot en blanc.

La principal diferència entre les eleccions d'abril i les de novembre té a veure amb l'espectacular desfeta de Ciudadanos, que repercuteix en lo relatiu creixement del PP i de VOX, si bé no arriben a superar el

PSOE en cap comarca. Lo PSOE i UP oscil·len lleument a totes les comarques excepte a les de la província de Terol, on l'aparició de Teruel Existe els ha tret una considerable porció de vots.

A grans trets, C's ha perdut dos terços dels vots a totes les comarques. On millor ha quedat ha estat al Baix Cinca (tot i que ha baixat del 22% al 9%), mentre que a la resta de comarques els seus resultats se situen en la franja del 5-7%, quan sis mesos abans rondaven lo 14-17%. Sens dubte, una patacada històrica.

D'altra banda, s'observa que VOX ha millorat els seus resultats a gairebé tot arreu. Els resultats mostren que el vot a VOX en estes eleccions està molt associat al vot a VOX en les anteriors eleccions. Tot i que és aparent evidència, això vol dir que el vot a VOX no va ser dubitatiu ni erràtic en les anteriors, ja que on millors resultats ha tret en estes eleccions és a on ja el va traure en les anteriors.

Finalment, tenim un fenomen nou delimitat només a les comarques terolenques: Teruel Existe ha aconseguit un 12% de vot a la Comarca del Matarranya i del 18% al Mesquí-Bergantes, destacant especialment als municipis de menor demografia: Ràfels (27%), la Codonyera (23%), la Canyada de Beric (21%) o Aiguaviva (20%).

Tot pareix indicar que el vot de Teruel Existe esgarrapa vots del graner progressista, ja que les aportacions

*Podeu veure l'anàlisi completa tempsdefranja.org

més notables s'han produït als pobles a on més ha baixat lo vot d'esquerres (PSOE i UP), com a Ràfels i la Codonyera, a on les esquerres han arribat a baixar 17 punts percentu-

als. Per contra, municipis a on lo vot progressista s'ha mantingut bastant estable, com a Arenys de Lledó, Calaceit, Lledó o la Vall, Teruel Existe s'ha mogut en posicions que

superen de poc lo 5%. A més, Teruel Existe destaca a pobles a on lo PP no ha sabut fer el seu espai, perquè possiblement és l'espai que a les autònòmiques ocupe el PAR.

TAULA 1
Eleccions del 10 de novembre de 2019
Distribució de vots per comarques (en nombres absoluts i en percentatges)

	Blanc / Nul	PSOE	PP	C's	UP	VOX	Teruel Existe	Altres	Total
RIBAGORÇA	25	610	432	80	242	143	–	45	1.577
%	1,6	38,7	27,4	5,1	15,3	9,1	–	2,8	100%
LLITERA	101	1.459	1.156	282	606	508	–	134	4.246
%	2,4	34,4	27,2	6,6	14,3	12,0	–	3,2	100%
BAIX CINCA	259	2.598	2.313	805	1.115	1.727	–	218	9.035
%	2,9	28,8	25,6	8,9	12,3	19,1	–	2,4	100%
BAIX MATARRANYA	63	766	669	123	218	333	–	61	2.233
%	2,8	34,3	30,0	5,5	9,8	14,9	–	2,7	100%
MATARRANYA	88	1.227	1.167	281	427	418	468	46	4.122
%	2,1	29,8	28,3	6,8	10,3	10,1	11,3	1,1	100%
MESQUÍ BERGANTES	19	275	222	44	88	84	156	6	894
%	2,1	30,8	24,8	4,9	9,8	9,4	17,4	0,7	100%
TOTAL FRANJA	555	6.935	5.959	1.615	2.696	3.213	624	510	22.113
%	2,5	31,4	26,9	7,3	12,2	14,5	2,82	2,3	100%

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministeri de l'Interior.

TAULA 2
Els 10 pobles que més han votat a cada partit, ordenats per % de vots

PSOE	PP	UP	VOX	C's	Teruel Existe
La Sorollera.....62	Llasquarri51	Sopeira35	Castigaleu.....26	Tolba15	Ràfels27
Viacamp i Lliterà....61	Castigaleu50	Baells.....35	Fraga.....22	Torredarques15	La Codonyera23
Areny de Noguera ..55	Isàvena.....43	Bonansa.....31	La Vall del Tormo....22	Mont-roig.....13	La Canyada de B.....21
Torlarribera51	Vilella de Cinca.....42	Tolba.....31	Ràfels.....20	Torrent de Cinca13	Aiguaviva de B.....20
Camporrells50	La Portellada41	Pont de Mont.....30	Torrent de Cinca....19	Monesma i Queixigar ..12	La Torre de Vilella.....19
Sant Esteve de Ll. ..50	Les Paüls.....40	Albelda24	Vensilló18	La Ginebrosa12	La Torre del Comte....18
Estopanyà.....48	Monesma i Queixigar ..40	Valldeïllou.....23	Fondepatria18	Mequinensa10	Beseit17
Sopeira46	Beranui i Calvera.....37	Lledó.....19	Mequinensa17	La Portellada10	Fondepatria15
El Campell46	Torlarribera.....36	Peralta de la Sal.....19	Maella17	Queretes.....10	Torredarques.....15
Bonansa.....44	Maella35	Mequinensa17	La Ginebrosa.....16	La Sorollera10	Massalió15

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministeri de l'Interior.

La Nova Ruralitat

// JORDI MARÍN I MONFORT

En aquests darrers temps hem assistit a un canvi de tractament, ni que sigui mediàtic, envers la ruralitat. El canvi d'adjectiu de buit a buidat a l'hora de referir-se al territori que ens ocupa és més que significatiu perquè el segon interpel·la directament els eventuals responsables del buidatge, hom busca el subjecte de l'acció i aquest, necessàriament, és un subjecte social i no natural. Aquest canvi de perspectiva sobre el despoblament és un salt de gegant perquè esborra de l'imaginari col·lectiu la idea que és una qüestió natural, com si de la llei de la gravetat es tractés, per passar a ser una qüestió que té unes causes concretes amb uns responsables concrets i en darrera instància obre la porta a rectificar aquelles polítiques que han produït i produeixen l'èxode rural i, eventualment, revertir-lo.

Mostra d'aquest canvi d'actitud ha estat l'aparició de diversos col·lectius al territori que, cansats dels brindis al sol, de les paraules amables i dels discursos paternalistes dels partits majoritaris, han decidit passar a l'acció. La majoria no han transcendit més enllà de la figura formal d'una associació o fòrum, però en algun cas s'ha materialitzat en una opció política com seria Teruel Existe. Podríem dir que han fet seu el conegut aforisme de Joan Fuster que diu que tota política que no fem nosaltres serà feta contra nosaltres. Aquesta irrupció

en l'espectre polític ha fet que membres de formacions amb representació històrica (com és el cas de l'alcalde d'Alcanyís Ignacio Urquizu o el mateix president del Govern d'Aragó Javier Lambán) hagin passat ràpidament a menystenir-los o fins i tot atacar-los. Recordant un altre conegut aforisme de Gandhi, el rural ha passat, de ser ignorat, a ser objecte de befa per ara, ser atacat. Això però, no ens ha de distraure del fons de la qüestió: hi ha una Nova Ruralitat.

Aquesta Nova Ruralitat posa el focus en el despoblament a partir d'una sèrie de punts sobre els quals se sustenta tant l'anàlisi de la situació actual com la de les propostes de futur.

En primer lloc es concreta la qüestió del despoblament com un **problema de joves** en front de la visió tradicional d'associar-lo a vells. Malgrat tenir poblacions molt envellides, l'èxode rural que està condemnant els nostres pobles se centra en el jovent que es veu abocat a marxar perquè no se li respecten el seus **drets de ciutadania**. Uns drets de ciutadania que en cap cas són bescanviables per subvencions o almoines de cap tipus. Fer-ho ens situaria en un pla inferior com si fóssim ciutadans de segona, cosa que és senzillament anticonstitucional. Sovint s'ha actuat així, amb mesures paternalistes que pretenen salvar el món rural. I hem dit prou! Deixeu-nos ser sense posar-nos pals a les rodes! La Nova Rurali-

tat té **veu pròpia** i s'adreça a les administracions públiques en primera persona i amb tota la dignitat, com qualsevol altre ciutadà. I ens hi adreçem per dir que estem cansats de ser objectes d'estudi, que prenem la paraula i que volem ser escoltats. Som conscients de la nostra situació i sabem que és fruit de dècades d'un mal govern del territori que ens ha discriminat amb polítiques que han generat directament o indirecta despoblament. Ens cal, per tant, un canvi radical pel que fa al tractament del tema. Necessitem d'una banda un relat nou, empoderador del rural, que deixi de mostrar-nos com a víctimes necessitades de caritat. La caritat és vertical i, novament, ens situa per baix. El que reclamem és solidaritat, un tracte just. Equitat enlloc d'igualtat. Són moltes les lleis, decrets i resolucions que no contempen una realitat que té clarament dos marcs territorials diferenciats i en no fer-ho generen desigualtats des d'una pretesa igualtat legislativa. És urgent un **marc legislatiu propi** per a la ruralitat que faci una discriminació positiva quan calgui per tal d'acostar-nos a patrons d'equitat.

La Nova Ruralitat no és únicament un moviment d'autoafirmació, també mira al futur amb un discurs propi i amb propostes concretes. I la primera proposta d'aquest nou discurs és substituir l'expressió *despoblament rural* per **desenvolupament rural**.

ENTRE DOS AIGÜES

La nova dictadura // Marina d'Algars

A mesura que em faig gran em costa més assimilar els canvis sociològics, entendre les respostes actuals a les preguntes inherents a l'ésser humà: Qui sóc? Quina és la finalitat de la vida? Què fem aquí? Etcètera. El sociòleg Zygmunt Bauman parla de la *Modernitat líquida*. Abans les decisions es prenen segon uns patrons preestablerts, en l'actualitat tot és canviant i té data de caducitat ràpida. Les formes de vida són inestables, s'acaben de manera veloç per a començar-ne altres de noves: feina, relacions de parella, modes. Sembla que vivim sense lligams ni arrels, ara aquí, ara allà segons la demanda del mercat que reclama renovacions freqüents en el món empresarial amb unes exigències extremes per a complir els objectius de producció. I el monstre de l'atur com amenaça evident si no s'aconsegueixen les expectatives de rendibilitat. Els productes canvien, els objectes no es fabriquen per a durar o conservar-los. Ara tot és efímer. La publicitat

i el màrqueting són els grans manipuladors de la nostra voluntat. Podem comprar A, B, C, D, però tot és el mateix, perquè tot està contaminat per l'interès del mercat de crear-nos la necessitat de consumir productes en quantitat molt superior a la necessària, fent-nos creure que ho fem amb llibertat personal de poder seleccionar el producte més adient als nostres gustos i així viure millor. La satisfacció immediata del desig. La nova dictadura. Est model econòmic del consum il·limitat provoca el desgast dels recursos naturals i de l'equilibri ecològic, però això és un tema per a una altra columna. Cosima Dannoritzer, en el seu documental, imprescindible per obrir consciències, *Comprar, tirar, comprar*, entre molts arguments indica que cada tres minuts es crea un producte nou. Obsolescència programada. Ja en parlaré. Els dígitos d'aquesta columna no donen per a més. Bon Nadal i Bones festes amb torrons i pastes de casa. Com abans.

Joaquín Celma, d'alcalde de Vall-de-roures a víctima dels camps de concentració

// LLUÍS RAJADELL

"Lo meu pare mos escrivie cartes des del camp de concentració de França. En una d'elles mos die que mos havie comprat dos bicicletes en los diners que guanyave al eixir a treballar i que promte mos les portarie". Però l'anelhat retrobament entre Joaquín Celma, alcalde republicà de Vall-de-roures, i els seus dos fills, Florentín i Hermínia, mai es va produir. Mitjançant falses promeses, els ocupants nazis de França van aconseguir que Celma marxés voluntari a Alemanya, on va estar internat en els camps de concentració austríacs de Mauthausen i Gusen, on va morir l'any 1941, amb 41 anys.

Va ser un dels 4.000 republicans espanyols morts als camps de concentració durant la II Guerra Mundial amb l'aprovació del general Franco.

Hermínia recorda que els nazis li van prometre a son pare que si treballava sis anys a Alemanya li concedirien un passaport que li permetria tornar a Espanya. "Lo van enganyar com a un xiquet", es lamenta. Va mossegar l'ham i ja mai va tornar al seu país, del qual havia fugit en acabar la Guerra Civil per escapar de les represàlies franquistes.

A través de companys de captiveri, especialment de Salvador Benítez 'Pajaritos', Florentín i Hermínia van assabentar-se de les penalitats del seu pare en la captivitat nazi. En una ocasió, un veí de Vall-de-roures es va acostar als filats de Mauthausen per interessar-se per la situació de Joaquín Celma i d'un altre vallderrouerà pres, Francisco Berge, que també moriria al camp. El visitant els va llançar per sobre del filat una peça de sabó, un article de neteja que, segons es va saber després, els va servir d'aliment.

Les cartes que arribaven amb certa regularitat des de l'exili a França van escassejar des de Mauthausen fins a desaparèixer tot tipus de comunicació. La família de Joaquín Celma, que havia tornat a

Vall-de-roures després d'una curta estada com a refugiada a Catalunya, va conèixer la mort de l'alcalde republicà per la Creu Roja. Florentín i Hermínia no rebrien mai les bicicletes que el seu pare els havia promès.

Joaquín Celma havia nascut en una família llauradora de Vall-de-roures. Es va casar amb una vídua del poble, Feliciano Gil, i van tenir dos fills, Florentín i Hermínia, encara que aquests no van ser els noms que els seus pares els van imposar. Nascuts durant el període republicà, cap dels xiquets va ésser batejat per l'Església i van ser registrats amb els noms de Floreal i Armonia, dues denominacions molt del gust llibertari. Hermínia conta que durant les "missions" que es van dur a terme a la postguerra per evangelitzar els esgarriats republicans els van canviar els noms pels definitius. Les "missions", organitzades per l'Església i protagonitzades per frares de distints ordes, es dedicaven a batejar xiquets que havien naixut durant la II República i a fomentar la fe religiosa a pobles sospitosos pel seu passat obrer o esquerrà.

Joaquín Celma era alcalde de Vall-de-roures quan el 9 de desembre de 1933 va esclatar un aixecament que pretenia instaurar el comunisme llibertari com a sistema de vida. Celma es va sumar a la revolta des del primer moment, fet que li va valer la detenció immediata quan la revolució va ser sufocada per un destacament de l'Exèrcit arribat des de Tarragona. A més de ser jutjat per sedició per la seua implicació en la temptativa anarquista, se li va obrir un segon processament per haver-se emportat queviures d'una tenda del poble per alimentar als detinguts pels revoltats. El fiscal va demanar tres anys i vuit mesos d'empresonament per a Celma i el seu company "d'expropiació", Aureliano Julve. El comer-

DALT: Joaquín Celma en una foto de la seua joventut
ARXIU FAMILIAR

DRETA: Salvador Benítez 'Pajaritos', en una imatge publicada a la premsa per la commemoració del 55è aniversari de l'alliberament de Mauthausen
FOTO CEDIDA PER JUAN BENÍTEZ

ciant perjudicat, Modesto Burillo, va negar al judici que fora amenaçat per entregar els queviures, el fiscal va retirar l'acusació i el jutjat va absoldre els dos imputats per "manca d'acusació". Tot va quedar en no res.

Pitjor li va anar amb el processament per sedició, que va comportar una condemna de 24 anys. A Joaquín Celma se li va aplicar com agreujant el seu càrrec d'alcalde. Va anar de presó en presó fins a l'amnistia aprovada pel Govern l'abril de 1934.

En caure el front d'Aragó durant la Guerra Civil, a la primavera de 1938, va fugir cap a Catalunya amb tota la família i, d'allí, a França, on va emprendre el viatge sense retorn al camp de concentració de Gusen.

Las Historias
Gourmet de

LA FABRICA DE
SOLFA

PRESENTA

ELS MENÚS TEMÀTICS
TÒFONA · GALERA · FESOL DE BESEIT

JORNADES GASTRONÒMIQUES · GENER FEBRER MARÇ ABRIL

Horari de Restaurant
de dijous a dilluns de 13:30 a 15:30H i de 20:30 a 22:00H

Hotel Restaurant La Fàbrica de Solfa
Arrabal del Puente, 16 · Beceite / Beseit · Teruel
978 850 756 · 619 931 295 · info@fabricadesolfa.com
www.fabricadesolfa.com